

Svijet kao proizvod ideologije: jezik i autoritet

Jurković, Andreja

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:229709>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-02-27**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

**SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET**

Andreja Jurković

**Svijet kao proizvod ideologije:
Jezik i autoritet**

(ZAVRŠNI RAD)

Rijeka, 2021.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kroatistiku

Andreja Jurković

Matični broj:
0269123452

Svijet kao proizvod ideologije:
Jezik i autoritet

ZAVRŠNI RAD

Preddiplomski studij: Hrvatski jezik i književnost
Mentor: izv. prof. dr. sc. Danijela Marot Kiš

Rijeka, 10. srpnja 2021.

IZJAVA

Kojom izjavljujem da sam završni rad naslova *Svijet kao proizvod ideologije: Jezik i autoritet* izradio/la samostalno pod mentorstvom izv. prof. dr. sc. Danijele Marot Kiš.

U radu sam primijenio/la metodologiju znanstvenoistraživačkoga rada i koristio/la literaturu koja je navedena na kraju završnoga rada. Tuđe spoznaje, stavove, zaključke, teorije i zakonitosti koje sam izravno ili parafrazirajući naveo/la u diplomskom radu na uobičajen način citirao/la sam i povezo/la s korištenim bibliografskim jedinicama.

Student/studentica

Potpis

Andreja Jurković

SAŽETAK

Cilj ovog rada bio je prikazati ulogu jezika u sistemskoj kontroli kao i njegovo ponašanje u represivnom okruženju. Za proučavanje same prirode jezika i njegovu bit u takvom kontekstu, koristila sam teorijske radove o diskursu i moći dvaju postmodernih teoretičara: Jean-Francois Lyotarda i Michela Foucaulta. U narednim poglavljima fokusirala sam se na sistematično proučavanje jezičnih normativa u vrijeme totalitarističkih sistema hrvatske povijesti, razdoblja NDH i Jugoslavije, koristeći literaturu hrvatskih jezikoslovaca. Na samome kraju rada, prikazala sam sistemsku kontrolu u demokraciji ostvarenu kroz indirektnu medijsku propagandu na radovima Chomskog, Fairclougha i dr.

Ključne riječi: jezik, diskurs, moć, postmoderni teoretičari, totalitaristički sistemi, kontrola, demokracija

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. PREISPITIVANJE METANARATIVA U POSTMODERNIZMU	2
2.1. DISKURS KAO ALAT	3
2.2. STRUKTURE MOĆI, VEZA ZNANJA I POLITIKE	5
3. JEZIČNO PLANIRANJE I POLITIKA U HRVATSKOJ POVIJESTI	8
3.1. CENZURA I PROPAGANDA U NEZAVISNOJ DRŽAVI HRVATSKOJ.....	8
3.2. JUGOSLAVIJA	12
3.2.1. CENZURA TISKA I KNJIGA	16
4. DEMOKRACIJA I ILUZIJA	19
4.1. „DUPLI GOVOR“	20
4.2. „NUŽNE ILUZIJE“	22
5. ZAKLJUČAK	26
6. LITERATURA.....	27

1. UVOD

U ovome ću radu pokušati približiti istraživanja i ideje intelektualaca kasnog modernizma i postmodernizma koje predočuju ljudsku iskustvenu zbilju u području jezika, književnosti i medija na primjeru triju ideoloških programa: socijalizma, fašizma i demokracije. Samim stupanjem određenih ideologija na poziciju nadmoći, započinje (re)programiranje društva i postavljanje novih okvira pojedinčeve i kolektivne slobode upravo kroz sisteme komunikacije. U prvome dijelu rada tako ću predstaviti temeljne postmodernističke teze vezane uz pogled na društvo kroz ekonomsko-političku perspektivu te ću se u drugom poglavlju nadovezati na položaj jezika i govora koji su smatrani jednim od glavnih alata kako za postizanje autoriteta tako i za održavanje kontrole. Na samom kraju rada, obratit ću pažnju na demokraciju i njezine oblike kontrole kroz medije pa se pruža i mogućnost za povlačenjem korelata između cenzure odnosno kontrole u diktaturi - i danas.

2. PREISPITIVANJE METANARATIVA U POSTMODERNIZMU

Nakon višedesetljetnog jezično-kulturološkog razaranja, bilo radikalno desnog ili pak lijevog spektra totalitarizma, svijet se ponovno našao u moralnoj dilemi. U slijedu neomarksističkih intelektualaca, tj. kritičke teorije koja u ranim godinama 20. stoljeća raskida odnos sa znanostu i pokušava ga zamijeniti historijsko materijalističkom filozofijom, pojavljuju se postmodernistički teoretičari dijelom nastavljajući tu tradiciju. Preispitivanje razdoblja prosvjetiteljstva odnosilo se i na preispitivanje same kulture Zapada i kritiku kapitalizma. Tako Horkheimer u programu kritičke teorije (*Dijalektika prosvjetiteljstva*) smatra znanost pukim instrumentom dominacije kojim se ovladava ljudima te u krajnjem slučaju fašističkim instrumentom. Kritika znanosti, logike i društva općenito preuzela je ekonomsko-političke okvire.¹ U narednom poglavlju iznijet ću postmodernističke teze o jeziku i društvu koje se u samoj srži sastoje od karakteristične marksističke misli promatrajući društvo kroz definiciju kapitalizma, odnosno kroz sustav sa "specifičnim načinom proizvodnje obilježenim specifičnom kombinacijom proizvodnih snaga i odnosa proizvodnje. Ovaj način proizvodnje tako postavlja pozornicu klasne borbe, a ujedno je i objekt te borbe."²

Bilo da se pojam postmodernizma veže uz razvitak nuklearne tehnologije, drugu i treću fazu kapitalizma ili uz koncept *simulacrums*, ono se svakako nadovezuje na modernističko načelo teorijske pluralnosti pa se tako u definiranju postmodernističke pojave i njegova stanja javlja mnoštvo autora s različitim interpretacijama. Unatoč tome, pronalazimo zajedničke okosnice postmodernističkih autora odnosno kritičara modernističke misli. Ono što ih definitivno povezuje iznio je Jean-Francois Lyotard u svojoj knjizi *Postmoderno stanje*, gdje "opisuje u kakvom se stanju nalazi kultura nakon promjena koje su utjecale na pravila igre u znanosti, književnosti i umjetnosti, počevši od kraja XIX. stoljeća."³ U suštini, postmodernizam dekonstruira i reinterpretira samu stvarnost i njene koncepte nakon Svjetskih ratova, političke represije i manipulacije na ključnim primjerima kao što su društvo i jezik pa se tako odbacuje modernistička pretpostavka koja jeziku daje funkciju relevantne reprezentacije stvarnosti te se uzima nova, sukladna proživljenim iskustvima, koja jezik stavlja u poziciju pomoću koje se ovladava društvenim institucijama. Bitnu ulogu u postmodernističkoj kritici zauzimaju znanost i *veliki narativi* (poput ideologija, književnih pravaca ili općenito ideja koje su u danom trenutku predstavljale istinu) koji su po Lyotardu

---

¹ Therborn, Goran, *Frankfurtska škola*, 1970. <https://hrcak.srce.hr/72904>, (2011.), str. 23.

² Isto, str. 30.

³ Lyotard, Jean-Francois, *Postmoderno stanje: izvještaj o znanju*, Ibis-grafika d.o.o., Zagreb, 2005., str. 5.

oduvijek u sukobu s *malim naracijama* pa oni tako stvaraju pravila kroz vlastiti diskurs legitimnosti. Problem se tako javlja u legitimnosti samih institucija koje legitimiraju neko znanje jer su po Lyotardu znanje i autoritet, odnosno država kao takva, dosad bili nerazdvojni koncepti. Stanje samog znanja i načini na koje ljudi legitimiraju to isto znanje, uvijek su vezani uz način na koji legitimiraju i političke iskaze. Analizirajući znanje i pokušavajući shvatiti koji ga to mentalni mehanizmi sačinjavaju, dolazi do zaključka da ako potencijalno ništa ne veže skup znanja i znanost, odnosno ako postoji nemogućnost legitimiranja istoga, također postoji i nemogućnost legitimiranja političkih preferencija. Odbijajući modernističke principe morala i jedinstvene pravde kao još jedne od ranije spomenutih *velikih narativa*, dovodi se pitanje čime ih zamijeniti i kako legitimirati ili kritizirati koncepte poput autoriteta, sistema, znanosti?

2.1. DISKURS KAO ALAT

Već su antički Grci shvaćali bit retoričkog umijeća i njegovu važnost u samom odrazu čovjekove inteligencije i njegove sposobnosti pa se proučavanjem retorike razvila i teorija koja vrijedi po svojoj osnovi nalažući ključne postupke koje čine govor uspješnim, poput poretka odnosno same strukture govora, izbora teme te njene prikladnosti uz određenu publiku kao i izbor samog diskursa kojim ona treba biti iznesena. Pa što je na kraju afirmacija/negacija same uspješnosti govora? “Sofisti su razlabavljivali vezu između jezika i stvarnosti, čime su otvorili put moći jezičnog uvjeravanja. Po njihovu naučavanju, govorom se više dokazuje vrlina jednoga govornika nasuprot drugomu negoli istinitost iznesene teze.”⁴Uspješnost uvjeravanja u određenu tezu tako prethodi samoj istinitosti tog iskaza. Još se od Platona legitimnost nekog znanja vezala uz legitimnost samog zakonodavca, tj. onoga koji donosi određeni skup pravila ili uvjete o tome što je npr. etički ispravno ili istinito. Lyotard postavlja pitanje: “Tko odlučuje o onome što znanje jest i tko zna što treba odlučiti?”⁵ Modernisti su prvenstveno bili usmjereni k napretku, odnosno novim otkrićima za koje su vjerovali da opravdano mijenjaju jezik i diskurs odvajajući tako ta dva pojma od položaja moći i autoriteta, dok postmodernisti odbijaju shvaćanje jedne moguće istine i njene vrijednosti te se okreću pitanju kako ona odnosno one, uopće nastaju: “... pojam diskursa

---

⁴“Retorika”, <https://www.enciklopedija.hr/>

⁵ Lyotard, Jean-Francois, *Postmoderno stanje: izvještaj o znanju*, Ibis-grafika d.o.o., Zagreb, 2005., str. 11.

upućuje na to da je riječ samo o mogućem obliku reprezentacije stvarnosti, ali ne i o konačnoj, nepogrešivoj istini o toj stvarnosti. U širem smislu odnosi se na društvene i kulturne konvencije za stvaranje značenja u danome kontekstu.”⁶ Tu pragmatičnu stranu jezika i Lyotardov koncept *malih narativa* moguće je prikazati kroz Wittgensteinovu podjelu diskursa na različite tipove iskaza koje naziva jezičnim igrama, a koje sadrže određene skupove pravila koja ih određuju i bez kojih ne funkcioniraju. Njihova legitimnost nalazi se u ugovorima o igri i pravilima. Lyotard navodi sljedeće:

- Denotativan primjer - u iskazu “Sveučilište je bolesno” pošiljatelja stavljamo u znalačku poziciju, dok uloga primatelja informacije ovisi o tome slaže li se ili ne s njome. Referent je također uvjetovan time hoće li ga se ispravno identificirati i izraziti u iskazu.
- Performativan primjer - iskazom “Sveučilište je otvoreno” izgovorenog od strane dekana na početku školske godine - prethodna određenja nestaju. Jasno je da značenje iskaza mora biti razumljivo, ali to je sveopći uvjet komunikacije koji ne omogućuje razlikovanje iskaza ili njima svojstvenih učinaka. Učinak performativnog iskaza podudara se s njegovim izjavljivanjem: Sveučilište je otvoreno samim iskazom o njegovom otvorenju u datim okolnostima. To nije predmet primateljeve rasprave ili provjere, on se odmah nalazi u tako stvorenom novom kontekstu. Pošiljatelj mora imati autoritet, i obrnuto – on je dekan s autoritetom proglašavanja iskaza, samo ako proglašavajući postiže učinak na referent odnosno Sveučilište i na primatelja odnosno profesionalno tijelo.
- Preskripcijski primjer: “Dajte sredstva sveučilištu”, pošiljatelj je ovdje na mjestu autoriteta što znači da od primatelja očekuje ispunjenje zahtjeva.⁷

Pouka koju nosi podjela jezičnih igara sastoji se od spoznaje karaktera riječi i njihove mogućnosti asimilacije danom kontekstu koja prvenstveno ovisi o namjeri pošiljaoca poruke. U suštini, riječi su igre jer su podložne manipuliranju “istinom”. Lyotard ostvarivanje legitimnosti moći pripisuje povijesnom sukobu između sile i prava, sile i mudrosti te u krajnosti - sukobu snažnog i pravednog: “Na ovu smo nesvodivost već prije ukazali u pojmovima teorije jezične igre, razlikujući denotativnu igru u kojoj se važnost pridaje

---

⁶“Diskurs”, <http://struna.ihj.hr/naziv/diskurs/25343/>

Lyotard, Jean-Francois, *Postmoderno stanje: izvještaj o znanju*, Ibis-grafika d.o.o., Zagreb, 2005., str. 11.

istinitom/neistinitom, preskriptivnu igru gdje se radi o pravednom/nepravednom, tehničku igru čiji je kriterij učinkovitost/neučinkovitost (postizanje traženog učinka - izuzev terora).⁸ Modernistička misao o jeziku i o društvenoj stvarnosti bila je svedena pod hijerarhijski odnos elemenata i strukturu koja daje mogućnost manipulacije u cilju vlastite pogodnosti. Samim time, dok postoje igrači voljni sudjelovati unutar okvira pravila – dok obje strane pristaju na konsenzus (“...sporazum među ljudima kao spoznavajućim inteligencijama i slobodnim voljama”, s druge strane i sistemski: “u cilju održanja i poboljšanja svojih performativnosti, tzv. maksimiziranja *outputa* kroz minimaliziranje *inputa*”⁹), postojat će i igra: “...jezične igre su s jedne strane minimum odnosa potrebnog da društvo postoji...”¹⁰ Konsenzus za Lyotarda predstavlja nepravdu i ograničenje u odnosu pojedinca i sistema, pritajenu kontrolu te totalitarističku tendenciju u srži. U narednim poglavljima prikazala sam na primjerima fašističke, socijalističke i demokracijske vlasti u kojoj su mjeri uspješno ostvareni direktni ili indirektni konsenzusi (kroz propagandu, npr.) između sistema i ljudi te kako su oni rezultirali gušenjem slobodnog mnijenja i ograničavanjem slobode govora. Lyotard odbija tu modernističku pretpostavku koja jeziku nalaže funkciju jedinstvene prezentacije istine te navodi raznolikost jezičnih igara kao argument koji ide u prilog individualizaciji i slobodi odnosno razvijanju kreativnosti. Daje prednost kreiranju novih, slobodnih diskursa koji neće biti isključeni pod krinkom zastarjele legitimnosti ili prednosti jednog diskursa nad drugim. Smatra kako bi novi politički cilj trebao biti maksimizacija razlika i osiguravanje područja na kojem će različitosti biti jednako zastupljene.

2.2. STRUKTURE MOĆI, VEZA ZNANJA I POLITIKE

Jedan od glavnih mislioca 20.stoljeća i sudionik u stvaranju nove misli bio je Michel Foucault. Korijen njegova rada bilo je istraživanje predmeta moći u društvenim odnosima što ga čini relevantnim za temu ovoga rada. Njegovo shvaćanje moći objedinjuje obje strane, i onu represivnu i onu produktivnu, što ga uvelike izdvaja od svojih prethodnika: “Čini mi se da pod moći ponajprije valja razumjeti mnoštvo odnosa snaga koji su imanentni području u kojem se očituju i tvore njegovu organizaciju; igru koja ih putem neprestanih borbi i sučeljavanja preobražava, jača, obrće... moć nije institucija i nije struktura, ona nije stanovita

---

⁸ Isto, str. 67.

⁹ Isto, str. 90.

¹⁰ Isto, str. 23.

sposobnost kojom su neki obdareni; ona je naziv što se pridaje nekoj složenoj strategijskoj situaciji u danom društvu.¹¹ Moć predstavlja strategiju odnosa snaga utkanu u mrežu. Foucault je svoje istraživanje moći vezao uz primjer diskursa seksualnosti te u četiri pravila prikazao nestalne odnose i hijerarhiju od kojih je četvrto pravilo ključno: "Moć i znanje artikuliraju se upravo u diskursu¹², u istome kontekstu nastavlja; "Diskursi su taktički elementi ili blokovi u polju odnosa snaga: unutar jedne te iste strategije može ih biti različitih, pa čak i protuslovnih; oni, naprotiv, mogu kružiti između protuslovnih strategija a da ne mijenjaju oblik."¹³ Znanje tako stoji uz pojam višeznačnosti, tj. ono ovisi ponajviše o kutu perspektive iz koje je promatrano i ovisi o kvalitetama koje su potisnute ili naglašene od strane samog proizvođača diskursa. Moć diskursa leži u njegovoj mogućnosti stvaranja određenog efekta u stvarnosti koji ide u korist pošiljaocu koji time biva nadređen primaocima odnosno podređenima. Proizvodnjom diskursa se tako služi i društvo pri oblikovanju određenih normi sačinjenih od vrijednosti i ideja koje smatra bitnim, što nas dovodi do same definicije ideologije.

"Ideologija je pak skup uvjerenja, ideja i projekcija preko kojih uže ili šire društvene grupe, socijalni, politički i kulturni pokreti izražavaju svoj društveni interes i teže uspostavi svoje hegemonije ili poboljšanju vlastitog položaja."¹⁴

Ideologija tako biva izrazom društvenog mnijenja i produkcija njegova znanja koja sama po sebi ne zahtijeva specifičnu objektivnu legitimnost osim one društveno-političke. U svojoj prirodi ona ne traži više od društvene prihvatljivosti da bi je se smatralo istinitom, što je u potpunosti čini dijelom postmodernističke vizije stvarnosti odnosno dijelom Lyotardovih *malih narativa*. Modernističku stavku znanosti koja se temeljila na empirističkom promatranju i objektivizaciji u cilju postizanja višeg općeg dobra i težnje k univerzalnoj istini, zamijenio je niz partikularnih istina koje odgovaraju koristi pojedinih skupina.

"Njihovo je metodičko sredstvo nametanje „istina“ i zato njihov diskurs uvijek ima borbeni ili, barem, aktivistički karakter. Stvarni se cilj ideologije sastoji u tome da se omogući i osigura vladavina volje, svejedno u kojem području društvenog života (Đurić, 1989:133). U tom je smislu prihvatljiva i tvrdnja da se ideologija može shvatiti kao „istina“ koja je posredstvom moći zadobila izobličeni karakter. A budući da je moć ili slika moći jedini

---

¹¹ Foucault, Michel, *Znanje i moć*, Globus, Zagreb, 1994., str. 65.

¹² Isto, str. 70.

¹³ isto, str. 71.

¹⁴ Kalanj, Rade, *Sociologija i ideologija*, <https://hrcak.srce.hr/file/82446>, str. 239.

svrhoviti modus njezina postojanja, ona je neka vrsta permanentnog „rada“ na izobličavanju istine ideja.”¹⁵

Na političkom planu vlada konstantna napetost između diskursa lijevog i diskursa desnog spektra čija svojstva u suštini ne ostvaruju mogućnost za postizanje konsenzusa u komunikaciji oko dane problematike jer svaka strana naglašava i utišava elemente diskursa u svoju korist. Primjerice;

- Pitanje imigranata

U ovome se slučaju lijevi politički spektar često poziva na ideal multikulturalnosti dok će se druga strana pozivati na nacionalno pitanje pa samim time se zalagati i za zatvaranje državnih granica, u cilju očuvanja istoga. Ljevica tako može desnicu kroz vlastiti diskurs predstaviti represivno.

- Pitanje abortusa

Lijevi spektar ovdje će se povijesno okretati k pitanju prava žena i njezine slobode, dok će se desni spektar zalagati za prava djeteta i postaviti pitanje : “Želite li zaista ubijati djecu?”

Pitanje točnog odgovora za postmoderniste nije bitno, obje strane su u pravu i upravo je sama šarolikost i raznolikost diskursa ono što vodi u slobodu kako je i sama povijest pokazala. Prevladavanje jedne ideološke “istine” u prethodnom je razdoblju rezultiralo totalitarizmom i gušenjem svakog oblika slobode.

“... politička moć, koja je neodvojiva od ideologije, involvira vladavinu ljudima i ta je ideološko-politička moć često prisiljena „poticati racionalne i emocionalne reakcije kod potčinjenih i potaknuti ih da direktno ili indirektno slijede upute vladalaca. Ne uspije li to, vladalac mora primijeniti silu, a u krajnjem slučaju i likvidirati potčinjene“ (Neumann, 1974:69-70).¹⁶

---

¹⁵ Isto, str. 240.

¹⁶ Isto, str. 241.

3. JEZIČNO PLANIRANJE I POLITIKA U HRVATSKOJ POVIJESTI

3.1. CENZURA I PROPAGANDA U NEZAVISNOJ DRŽAVI HRVATSKOJ

Razdoblje prijelaza političkih garnitura na 1941. i s 1945. godine posebno osjetljivo i kontroverzno kada su svjetska i hrvatska povijest u pitanju. Posebice na prijelomu velikih povijesnih događanja, događaju se i velike intervencije u jezik, kulturu, umjetnost, gotovo sve ono što se može poistovjetiti s određenim kolektivnim identitetom (nacionalnim, jezičnim, konfesionalnim i dr.).

Razdoblje Nezavisne Države Hrvatske može se danas ocijeniti kao izrazito proklamiranje desničarskog diskursa koji uključuje radikalno provođenje pojmova poput jezičnog purizma i isticanjem svega „hrvatskog“, što je s druge strane značilo prisilno raskidanje veza sa svime što je imalo srpski predznak i asocijaciju na Kraljevinu Jugoslaviju. Izgradnja identiteta NDH, kako političkog, tako i kulturno-jezičnog, oslanjala se stoga na nacističke obrasce stvaranja superiornog naroda ili jezika, u ovom slučaju hrvatskog. Samo kratko valja spomenuti kako je fašistička tvorevina NDH po uzoru na druge takve režime u jeku Drugog svjetskog rata, intenzivno agitirala protiv Židova, Srba, Roma i drugih etno-konfesionalnih manjina. A upravo zato je to razdoblje, iako najkraće moguće, obilovalo oštrim i strogim naredbama i zakonima koji su se ticali uputa o jeziku, pravopisu i drugim jezičnim pitanjima u cilju društvene radikalizacije ideologije.

Fenomen Nezavisne Države Hrvatske sastoji se u tome da se prisilno nametanje nacionalizma poistovjećivalo s jezičnim purizmom i obratno:

„Dominacija purizma znak je dominacije nacionalizma u Hrvatskoj jer je poznat »purizam kao popratna pojava nacionalizma« i utvrđena je »srodnost nacionalizma i purizma« (Thomas 1989: 6). Purizam povećava nacionalizam jer uči da se sve klasificira kao hrvatsko ili nehrvatsko, i da se sve što navodno dolazi iz vlastite nacije proglašava dobrim, dok se ono što dolazi iz drugih nacija proglašava štetnim i zlim.“¹⁷

Nacionalizam odnosno purizam provoden je u prvom redu čišćenjem „hrvatskog“ jezika od srbizama, a to je ujedno bila i glavna postavka ustaške jezične politike. Osim čišćenja

---

¹⁷ Kordić, Snježana, *Jezik i nacionalizam*, Durieux, Zagreb, 2010., str. 17.

srbizama, jezična politika NDH težila je uklanjanju svih internacionalnih riječi, pogotovo kada je za njih postojeća zamjena u hrvatskom jeziku. Hrvatski jezikoslovac Stjepan Babić navodio je kako neku riječ smatra hrvatskom, ako se ona naziva ustaškom riječju.¹⁸

U prilog ovakvom Babićevom razmišljanju govore i činjenice. Naime, 10. travnja 1941. na zagrebačkoj radijskoj postaji Slavko Kvaternik pročitao je proglas o uspostavi Nezavisne Države Hrvatske. Već 18. travnja 1941. godine donesena je Zakonska odredba o izricanju osuda, o nazivima sudova i o upotrebi čistoga hrvatskog jezika kod sudova.¹⁹ U istoj toj zakonskoj odredbi izričito je navedeno da se u svim usmenim i pismenim sastavcima treba upotrebljavati čisti hrvatski jezik, a da se tuđice (*tudjice*) moraju izbjegavati i zamjenjivati hrvatskim narodnim izrazima.²⁰

Za NDH je specifična upotreba direktivnog modela jezične politike, koji se ostvaruje institucionalno, osnivanjem stručnog tijela zaduženog za jezična pitanja.

„Cilj je jezične politike u vrijeme NDH bio odabranomu službenom (državnom) idiomu, tj. hrvatskomu književnom jeziku osigurati prestižnost u javnoj i privatnoj (*posebničkoj*) pisanoj i govorenoj komunikaciji, što je uključivalo istodobno njegovu ekspanziju i kultivaciju, pri čemu se od objektivna vrednovanja (evaluacije) oktroiranih rješenja (od pravopisne koncepcije i leksičkih inovacija nadalje) upravo zaziralo.“²¹

Direktivni model jezične politike u NDH provoden je javno, službeno, posebnim zakonima, uredbama i mišljenjima. Naime, 28. travnja 1941. donesena je *Zakonska odredba o osnivanju Hrvatskog državnog ureda za jezik*. Brzina kojom su pojedine odredbe vezane za jezik donošene, ukazuje na važnost ove tematike za tadašnje vlasti.

Hrvatski državni ured za jezik (HDUJ) osnovan je kao strukovno tijelo Ministarstva bogoštovlja i nastave. Autor Marko Samardžija navodi kako je istražujući ovaj ured naišao na puno pitanja, najprije onih o vodstvu HDUJ-a. U vodstvu ureda spominju se neki jezikoslovci, od kojih neki samo kao vanjski suradnici.

Sve u svemu, kao temeljne djelatnosti HDUJ-a ističu se:

- Rasprava o koncepciji novoga hrvatskog pravopisa i s njom u skladu izradba novoga priručnika,
- Davanje službenih jezičnih savjeta i održavanje predavanja o jezičnoj pravilnosti,

---

¹⁸ Isto, str. 18.

¹⁹ Samardžija, Marko, *Hrvatski jezik, pravopis i jezična politika u NDH*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2008., str. 33.

²⁰ Isto, prema članak 4. *Zakonske odredbe o izricanju osuda, o nazivima sudova i o upotrebi čistoga hrvatskog jezika kod sudova*.

²¹ Isto, str. 35.

- Odgovori na pitanja u vezi s jezičnim, uglavnom leksičkim i terminološkim te pravopisnim nedoumicama,
- Jezični i pravopisni pregled rukopisa prije objavljivanja.²²

Vidljivo je kako se ne spominje cenzura ili direktivno nametanje, već se koriste pojmovi poput „savjeti“, „jezične nedoumice“ i „pregled rukopisa“. Upravo ovi pojmovi danas impliciraju cenzuru, odnosno neslobodu pisane riječi, koja je trebala, barem formalno, proći kroz ruke i savjetovanje Hrvatskog državnog ureda za jezik.

Osvrćući se nanovo na purizam koji se u NDH propagirao, važno je istaknuti i da su intelektualne elite te koje ga provode. Odnosno, purizam provode jezikoslovci, ali po napatku države. Ostaje pitanje treba li jezikoslovce toga doba smatrati ujedno i nacionalistima, ako su se zalagali za purizam.

Među filozofima toga vremena isticala su se dvije struje: oni koji su zagovarali fonološki pravopis te oni koji su zagovarali etimološki (*korienski*) pravopis i čistoću hrvatskog jezika.

Prijepori između te dvije struje nastavljeni su, no pokušali su se donijeti određeni zaključci poput onih koji se tiču *Ministarske naredbe o hrvatskom jeziku* od 23. lipnja 1941.

Pravila ove naredbe mogu se svrstati u tri skupine:

- Pravila o pisanju velikih slova (iz počasti se velikim slovom pišu *Poglavnik, Doglavnik, Nezavisna Država Hrvatska*; obje riječi u dvodijelnim nazivima se pišu velikim slovom; imena ustanova pišu se velikim slovom samo prva riječ)
- Uklanjanje rješenja iz vremena „ujednačena pravopisa“ (npr. suglasnik *d* čuva se ispred suglasnika *c, č, ć, s* i *š*: podcijeniti)
- Rješenja koja dovode do dvojbe između fonološkog i korijenskog pravopisa (npr. u prefiksima *-nad* i *-pod* čuva se završno *d*: nadporučnik, podporučnik).²³

Nakon Ministarske naredbe, počelo se raditi na novom hrvatskom pravopisnom priručniku kojeg su izrađivali Franjo Cipra, Petar Guberina i Krno Krstić. Međutim, ovaj pravopis nije objavljen, a sve do 80-ih godina 20. stoljeća je prešućivan i nepoznat.

Kao ključni dokument ustaških vlasti, u kolovozu 1941., pojavila se *Zakonska odredba o hrvatskom jeziku, o njegovoj čistoći i o pravopisu*. Ovu odredbu potpisao je poglavnik Ante Pavelić, dok je svoj potpis na Ministarsku naredbu stavio Mile Budak. Može se primijetiti kako je u borbi dviju filoloških struja došlo i do političke borbe o jezičnom pitanju, i to na

---

²² Isto, str. 39.

²³ Isto, str. 42.

samom vrhu ustaške postave. Zakonska odredba postaje ključni dokument i prijelomnica u jezičnoj politici ustaške vlasti.²⁴

Jezično zakonodavstvo davalo je legitimitet čišćenju hrvatskog jezika i provođenju direktivne jezične politike. Osim toga, uporno zahtijevanje za korijenskim pravopisom dovelo je do konačnih promjena u leksiku te potpunih jezičnih i pravopisnih nadzora tiska.

Uz to, isticala se potreba stvaranja suvremenog hrvatskog rječnika koji nikada nije dovršen. Djelo Mile Budaka „Ognjište“ trebalo je biti izvor za navedeni rječnik. Prema Zakonskoj odredbi o hrvatskom jeziku, o njegovoj čistoći i o pravopisu, službeni hrvatski jezik jest štokavsko narječje jekavskog odnosno iekavskog govora.²⁵

Dok su sve četiri godine postojanja NDH vođene polemike oko hrvatskog pravopisa, po uzoru na nacističku propagandu u NDH je uvedena *jezična promičba*. Dijelila se na usmenu i pismenu.

Usmena *promičba* širila se organiziranjem i održavanjem stručno-popularnih predavanja te popularnim stručnim izlaganjima preko radija (zagrebačke radijske postaje).²⁶

Ona pismena širila se stručnim člancima koji su objavljivani u dnevnim i tjednim novinama te pomoću službenih jezičnih savjeta. Uz to, pojavljivali su se i neslužbeni jezični savjeti početkom i potkraj NDH.²⁷

Fenomenološki i sociolingvistički zanimljivo iz doba NDH jesu promjene u leksiku. Leksičke inovacije nastajale su na četiri načina:

- Oživljavanjem leksema iz pasivnog leksika (oživljenice)
- Tvorbom novih riječi (novotvorenice)
- Proširivanjem značenja postojećih leksema (novoznačenice)
- Prevođenjem leksičkih predložaka (prevedenice).²⁸

Jezična politika NDH uspjela je u intenzivnim borbama koje su uglavnom dolazile s političkog vrha - nametnuti *korienski* pravopis odnosno etimološki. Prepoznatljivost NDH je i u tome što je tu jezičnu politiku nametnula strogim zakonskim odredbama i uspostavama preciziranih pravila i mišljenja. Osim što je došlo do prekidanja veza sa svime „nehrvatskim“, pokušalo se uspostaviti novo-staro „hrvatsko“, koje se osim u kontroli jezika, ogledalo i u kontroli javnog prostora (imena ustanova, imena i prezimena, nazivi naselja, imena ulica i

---

²⁴ Isto, str. 47.

²⁵ Isto, str. 72.

²⁶ Isto, str. 60.

²⁷ Isto, str. 61-62.

²⁸ Isto, str. 75.

slično). Cenzura kao oštro nametnuta metoda koja za posljedicu može imati osudu za krivično djelo, nije u NDH nešto što je ikada spomenuto kao takvo. Međutim, donošenjem zakona koji su uređivali i nametali što je ispravno, cenzura je postojala kao javna tajna kojoj su se svi trudili prilagoditi, kao i novim uvjetima u ime nacionalističkih težnji i postojanju samostalne hrvatske države. Sve što je u NDH urađeno po pitanju zahvata u purizam, ipak je donekle bilo samo preslikavanje nacističkog modela. Uspješnost jezične politike NDH može se procijeniti kao postignuta, ali samo na kratko, odnosno ako se promatra upravo razdoblje postojanja Nezavisne Države Hrvatske od travnja 1941. do svibnja 1945. Nakon toga, sve što je i provedeno na hrvatskom povijesnom prostoru, moralo se nanovo prilagoditi novim političkim i jezičnim vlastima. Ovo razdoblje zasigurno je poznato kao burno razdoblje gledano politički i kulturno-jezično, a pokazalo je kako mehanizmi jezičnih direktiva mogu brzo djelovati i potpuno transformirati jedan jezik.

3.2. JUGOSLAVIJA

Od svibnja 1945. dolazi na hrvatskom povijesnom prostoru do novog političkog zaokreta koji je rezultirao i novim jezičnim previranjima te intervencijama politike u javni prostor i kulturu.

Razdoblje takozvane *druge Jugoslavije* trajalo je za hrvatski prostor sve do 1991. godine.

Govoreći o razdoblju druge Jugoslavije, treba poći od pretpostavke koja se u okvirima jezične politike provodila i za vrijeme prve Jugoslavije odnosno Kraljevine Jugoslavije (do 1939. godine). Uglavnom se obje Jugoslavije svode na nazivnik „jezičnog unitarizma“. U odnosu na NDH, druga se Jugoslavija ističe metodama zatiranja kulture i identiteta prethodnog razdoblja, povezujući svoju jezičnu i kulturnu tradiciju s prijeratnim stanjem.

Kao glavni problem ovog razdoblja može se istaknuti ne samo „jezično nasilje“, kako mnogi danas promatraju ovo doba, nego i pitanje naziva jezika.

„Jugoslavija je, kao što sam rekla, nastala tek 1918, a dvodijelni naziv jezika je nastao već sredinom 19. stoljeća [...] A jednodijelne oznake u Jugoslaviji nisu bile zabranjene, naprotiv; u prvoj Jugoslaviji je osnovan časopis s nazivom Hrvatski jezik,

u drugoj Jugoslaviji se na Filozofskom fakultetu u Zagrebu katedra zvala Katedra za suvremeni hrvatski književni jezik.“²⁹

Ako je sudeći prema riječima Snježane Kordić, nikada nije zabranjena upotreba naziva „hrvatski“ jezik sama za sebe. To je donekle točno, međutim u praksi je često ova višeznačnost značila kamen spoticanja mnogih jezikoslovaca.

Ovakve rasprave vodile su i raspravama o tome jesu li hrvatski, srpski, crnogorski i bošnjački jedinstveni jezik. Nadalje, osim pitanja jedinstvenosti jezika, postavlja se i pitanje je li i ovdje jezik bio značajka nacionalizma kao u prethodnom povijesno-političkom razdoblju.

Spominjući neupitni jezični unitarizam, činjenice ipak pokazuju da je svaka savezna republika i autonomna pokrajina u Jugoslaviji imala pravo odabrati službeni jezik, što je značilo postojanje i nekoliko takvih jezika. Primjerice na području Vojvodine (srpsko-hrvatski, mađarski, slovački, rumunjski i rusinski).³⁰ Jugoslavenski model nepostojanja nadnacionalnog jezika u demokratskoj federaciji trebao je, kao visoko tolerantan, biti model i drugim državama.

No, razina tolerancije spomenutog dovela se u pitanje s mnogo strana. Najprije, jezik se za srpske krugove zvao „srpskohrvatski“, a za hrvatske „hrvatskosrpski“. Osim toga, nametanje jezične različitosti itekako je jezično planiranje i utjecaj modela državne politike na jezik. Federativno uređenje i demokracija glavne su vrijednosti početka druge Jugoslavije i kao takve su imale biti usađene u sve pore društva.

Ovakvi idealni uvjeti mogli su biti u teoriji takvi, dok su ih narušavali jezični sukobi u mnogim drugim sferama društva. Primjerice, autorica Kordić postavlja pitanje jezika u vojsci. Naime, kao naredbodavni jezik koristio se srpskohrvatski jezik, ali u srpskoj varijanti, iako je kulturno i političko obrazovanje moglo biti na materinskom jeziku vojnika.³¹

Međutim, Komunistička se partija do 50-ih godina 20. stoljeća vodila „avnojskim“ načelima demokracije, prema kojima je stroga unitaristička jezična politika zabranjena. U tekstu dokumenta „Odluka o objavljivanju odluka i proglašenja AVNOJ-a...“ navodi se kako se sve odluke imaju objavljivati na četiri jezika: srpskom, hrvatskom, slovenačkom i makedonskom.³²

Godine 1947. i 1951. objavljeno je deveto i deseto izdanje *Pravopisa hrvatskoga ili srpskoga jezika* Dragutina Boranića, a unutar novoosnovanog Hrvatskog filološkog društva zaključeno

---

²⁹ Transkript predavanja Snježane Kordić, održanog 21.6.2016. na Filozofskom fakultetu u Zagrebu u okviru ciklusa *Političarima sjećanja: borba za teritorij kolektivnog pamćenja*. Transkript dostupan na: <https://pecanik.net/jezicna-proslost-u-sluzbi-politike/>

³⁰ Kordić, *Politika i nacionalizam*, str. 288.

³¹ Isto, str. 290.

³² *Povijest hrvatskog jezika*, 5. knjiga: 20. stoljeće – Prvi dio, Croatica, Zagreb, 2018., str. 59.

je kako se treba pristupiti izradi novog pravopisa jer Boranićev ne udovoljava potrebama suvremenog jezika.

Godine 1952. izlazi *Pravopis srpskohrvatskog jezika* Aleksandra Belića koji najavljuje približavanje ova dva jezika i udaljavanje od avnojskih odluka.³³ Sljedeće godine uredništvo *Letopisa Matice srpske* iz Novog Sada u časopisu objavljuje anketu o problemima jezika, da se čuje mišljenje književnika, naučnika i javnih radnika.³⁴ U prosincu 1954. godine održan je sastanak u Novom Sadu koji se temeljio na toj anketi, a u kojoj je sudjelovalo 34 sudionika (20 iz Hrvatske). Među važnijim zaključcima toga sastanka ističe se „kako je jezik Srba, Hrvata i Crnogoraca jedan jezik te da je zato i književni jezik, koji se razvio na njegovoj osnovi oko dva glavna središta, Beograda i Zagreba, jedinstven, s dva izgovora, ijekavskim i ekavskim“.³⁵

Zaključci sastanka u Novom Sadu svode se na 10 točaka, od kojih su značajnije bile:³⁶

- Narodni jezik Srba, Hrvata i Crnogoraca je jedan jezik
- U službenoj upotrebi nužno je uvijek istaknuti oba sastavna dijela naziva
- Latinica i ćirilica su ravnopravne i treba nastojati da Hrvati i Srbi podjednako nauče oba pisma
- Treba izraditi zajednički pravopis
- Treba izraditi zajednički rječnik.

Tako je konačno 1960. godine objavljen *Pravopis hrvatskosrpskog književnog jezika*. Ipak, ovaj se pravopis tumačio različito, na hrvatskoj strani kao ravnopravnost obje varijante jezika, a na srpskoj strani da se jedna varijanta nametne čitavom području.³⁷ Ovakvi prijepori doveli su do sve češćih razilaženja među hrvatskim i srpskim jezikoslovcima, a sukobi su se zahuktali 1967. godine kada je u *Telegramu* objavljena *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika*. Njen značaj nalazi se u zahtijevanju na jednakosti četiri književna jezika (hrvatskoga, srpskoga, slovenskog i makedonskog) i da se ta jednakost ozakoni ustavom SFRJ.³⁸

Uzroci sastavljanja i potpisivanja *Deklaracije* nalaze se u zatiranju hrvatskog književnog jezika, odnosno u pojašnjenju teksta *Deklaracije* navodi se da hrvatski jezik i narod nisu u

---

³³ Isto, str. 60.

³⁴ Isto, str. 63.

³⁵ Isto.

³⁶ Prema faksimilu Zaključaka s novosadskog sastanka, dostupno u: Samardžija, *Povijest hrvatskog jezika*, str. 65.

³⁷ Isto, str. 67.-68.

³⁸ Isto, str. 71.

ravnopravnom položaju. Potpisnici i *Deklaracija* naišli su na političke osude i optuženi su za nacionalizam i rušenje premise „bratstva i jedinstva“. Jednostavno rečeno, potpisnici i sama *Deklaracija* proglašeni su kao politička diverzija.

Težnje hrvatskih intelektualaca nastavile su se i u okviru „hrvatskog proljeća“ 1971. godine, kada je na jezičnom planu odbačen novosadski dogovor. Temeljem takve odluke Matica hrvatska navela je nepoštivanje ravnopravnih jezičnih odnosa, pri čemu se isticala uporaba srpskog književnog jezika i ekavskog izgovora. Upravo zbog odbacivanja novosadskog ugovora, kao jednog od razloga, Predsjedništvo CK SKJ zabranilo je rad Matice hrvatske.

Ipak, 1971. godine pristupilo se izradi novog hrvatskog pravopisa autora Stjepana Babića, Božidara Finke i Milana Moguša, koji je objavljen u pretisku tek 1990. godine kao *Hrvatski pravopis*. Naime, ovaj pravopis bio je jedan od zabranjenih publikacija u vrijeme Jugoslavije.

No, valja dodati da je osim neravnopravnog odnosa hrvatskog i srpskog jezika, na razini cijele Jugoslavije bilo i pitanje drugih jezika, kao što je primjerice slovenski. Tako su slovenski komunisti 1965. godine istupili za jačanje slovenskog jezika naspram dominantnog srpskohrvatskog.³⁹ Budući da je bilo najviše govornika srpskog i hrvatskog jezika, oni su se i nametnuli kao glavni, iako nikada pravno službeni jezici. Dakle, može se zaključiti da je postojala jezična hegemonija jednog ili dva jezika nad drugima, što je bilo daleko od idealno zamišljene federativne jezične politike pri kojoj su svi jezici ravnopravni i jednako zastupljeni.

Kao slovenski i hrvatski komunisti, jednako nezadovoljstvo iskazali su i crnogorski komunisti, a smatra se da te tri strane do danas „uzgajaju sliku o nepravедnoj jezičnoj politici za vrijeme bivše Jugoslavije.“⁴⁰

Hrvatsko proljeće i *Deklaracija* ipak su donijeli ploda borbama za hrvatski jezik jer je 1972. godine objavljeno nekoliko amandmana na Ustav Savezne Republike Hrvatske, a jedan od njih proglasio je hrvatski književni jezik kao službenim u javnoj upravi u Hrvatskoj.⁴¹

Borba komunističkih vlasti protiv tzv. nacionalizma hrvatskih jezikoslovaca i intelektualaca nastavila se oštro tijekom 80-ih godina 20. stoljeća, kada su na čelo antinacionalističkih i antisocijalističkih težnji istupili Stipe Šuvar i Franjo Butorac.

Naime, Stipe Šuvar je kao član Predsjedništva CK SKH, bio jedan od potpisnika i naručitelja dokumenta Centra za informiranje i propagandu CK SKH koji je zaključen 21. ožujka 1984. godine. Dokument je službeno nosio naziv *O nekim idejnim i političkim tendencijama u*

---

³⁹ Kordić, str. 296.

⁴⁰ Isto, str. 297.

⁴¹ Samardžija, str. 93.

umjetničkom stvaralaštvu, književnoj, kazališnoj i filmskoj kritici, te o javnim istupima jednog broja kulturnih stvaralaca u kojima su sadržane politički neprihvatljive poruke.⁴² Ovaj službeni dokument nosi i danas popularni naziv *Bijela knjiga* zbog korica koje je originalno sadržavao. Bio je to naime popis i analiza materijala književnih, filmskih i drugih umjetnosti koji su se kosili s ideološkim postavkama. Ova knjiga pozivala je Partiju na akciju i na represivne mjere prema autorima i umjetnicima nepoćudnih djela. Međutim, takve metode se nisu provele u djelo.⁴³

3.2.1. CENZURA TISKA I KNJIGA

Glavna je značajka druge Jugoslavije bilo postojanje *Odjeljenja za agitaciju i propagandu*, češće nazivanog *Agitprop*. Cilj je ove organizacije bila manipulacija simbolike i pisane riječi u svrhu širenja ideala komunističkog pokreta kroz pojmove poput revolucije, bratstva i jedinstva i sl. Vrlo je brzo po uspostavi nove vlasti 1945. godine na red došla zadaća uspostave kontrole nad piscima i ostalim kulturno-umjetničkim djelatnicima. Komunističke su vlasti ubile i osudile oko stotinu novinara kojima je kao „ustaškim piscima“ bilo zabranjeno baviti se novinarstvom.⁴⁴ U kolovozu 1945. godine objavljena je *Naredba o zabrani ustaške i fašističke literature*. Određeno je da se obustavi prodaja svega što je objavljeno nakon 10. travnja 1941. (proglasa uspostave NDH).⁴⁵ Ovu naredbu slijedio je istog mjeseca *Zakon o štampi*: "U Demokratskoj Federativnoj Jugoslaviji štampa je slobodna. Nitko ne može biti spriječen u slobodnom izražavanju svojih misli putem štampe, osim u slučajevima koje ovaj Zakon predviđa."⁴⁶ Ipak, slobode tiska nije bilo, a zabrane i naredbe trajale su do 1990-ih godina.

Zakonom o štampi određeno je da se svaka publikacija prije tiskanja mora dostaviti javnom tužiocu u tri primjerka koji može izreći privremenu zabranu, a pri tome mora označiti točna sporna mjesta zbog kojih se izriče zabrana.

Prava kontrola i cenzura nastupila je u prosincu 1945. godine kada je načelnik *Odjeljenja zaštite naroda* (OZN-e) Aleksandar Ranković dao nputak po kojem je formiran cenzorski državni aparat. U cenzuru su uvrštena vojna cenzura i pregledavanje pošte, a sve u cilju

---

⁴² Naziv preuzet iz izdanja *Bijela knjiga* Stipe Šuvara, Zagreb (2010).

⁴³ Uvod dr.sc. Ivica Lučića u *Bijelu knjigu* Stipe Šuvara, Zagreb: Večernji posebni proizvodi d.o.o., 2010.

⁴⁴ Isto.

⁴⁵ Hebrang Grgić, Ivana, *Zakoni o tisku u Hrvatskoj od 1945. do danas*, Vjesnik bibliotekara Hrvatske, 2000., str. 119.

⁴⁶ Isto.

otkrivanja raznoraznih političkih urota. Uz ovaj naputak, stajao je i onaj o popisu knjiga koje treba zabraniti.

Popis zabranjenih knjiga podijeljen je na sedam dijelova:

- 29 knjiga zabranjenih zbog profašističkih i fašističkih ideja, propovijedanja mržnja prema radničkim klasama itd. (npr. *Hrišćanstvo i klasna borba* Nikolaja Berdžajeva)
- 23 knjige zabranjenih zbog falsificiranja povijesti, i klevetama Sovjetskog Saveza (uglavnom ruski antisovjetski pisci)
- 19 knjiga zabranjenih zbog velikosrpskog šovinizma, rasne i vjerske mržnje itd. (uglavnom srpski pisci, crkvene monografije i neke pjesmarice)
- 31 knjiga zabranjena zbog rasizma, vjerskog mračnjaštva i fanatizma, nacionalne i vjerske mržnje itd. (npr. Mile Budak, neki biskupi)
- 13 knjiga zabranjenih zbog pornografije i izazivanja kriminalističkog nagona u čovjeku
- 20 knjiga zabranjenog zbog propagande protiv države i vojske
- 26 knjiga i časopisa koji su izlazili u Njemačkoj i Italiji za vrijeme fašističke vladavine⁴⁷

Uvođenje ovakvog popisa pratilo je niz zakona o tisku i izdavačkoj djelatnosti kojima je Komunistička partija osigurala kontrolu nad radom izdavača. To se postizalo tako što je Partija bila ta koja je postavljala direktore izdavačkih kuća ili je jednostavno neke izdavače ukinula.

No, čak i one izdavačke kuće koje su imale dozvolu raditi, morale su prije raspačavanja materijala, isti poslati na pregled u za to zadužena državna tijela, kako bi se spriječilo širenje nepoćudnih poruka.

U kolovozu 1948. godine u Narodnim je novinama objavljen *Pravilnik o izdavanju i raspačavanju omladinske i dječje književnosti i štampe u NRH*. Ovim Pravilnikom, svi su izdavači bili dužni dostavljati Ministarstvu prosvjete izdavačke planove dječjih i omladinskih knjiga. Sljedeće godine, donesena je *Naredba o obaveznom dostavljanju štampanih stvari* Bibliografskom institutu FNRJ. Uz ovu obavezu, sedam primjeraka dostavlja se središnjoj knjižnici republike, koja zadržava dva primjerka, a ostale šalje središnjim knjižnicama ostalih republika.⁴⁸

---

⁴⁷ Ivan Lučić u Uvodu *Bijele knjige*, prema: „Odeljenje zaštite narodne odbrane Federativne Jugoslavije“, broj 1552., 25. prosinca 1945., prilog broj 2. *Knjige koje treba hitno zabraniti i onemogućiti njihovo dalje širenje*.

⁴⁸ Hebrang Grgić, *Zakoni o tisku*, Vjesnik bibliotekara hrvatske, Zagreb, 2000., str. 121.-122.

U ožujku 1955. donesen je *Osnovni zakon o izdavačkim poduzećima i izdavačkim ustanovama*, po kojemu su izdavači dužni slati godišnje izvještaje o tiskanim publikacijama za prošlu godinu, kao i slati plan izdavačkih djelatnosti za narednu godinu. Do šezdesetih godina i pojave *Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* te demokratsko-nacionalne struje u Hrvatskoj, doneseno je još niz zakona o štampi, koji su imali iste uvjete. Međutim, u travnju 1973. godine donesen je *Zakon o sprečavanju zloupotrebe slobode tiska i drugih oblika informiranja*. Ponovljeni su sadržaji koji se ne smiju objavljivati, a novost je bila da i građani mogu dati inicijativu za proklamiranje zabrane knjige. Također, više nije bilo potrebno sudsko rješenje za pretres autorovog prebivališta. Onaj tko se ogluši zabrani, prijeti mu kazna zatvora.⁴⁹ No, veći problem za vrijeme *hrvatskog proljeća* bilo je unošenje inozemnih tiskovina ili knjiga koje su u Jugoslaviji bile zabranjene, a vani tiskane. Time je donesen i zakon o zabrani unošenja inozemnih tiskovina.

Posljednje razdoblje jugoslavenskog neslužbenog nadzora slobode tiska i općenito cenzure, nastupilo je nakon Titove smrti, kada je 1982. godine donesen *Zakon o javnom informiranju*. U njemu je istaknuto da ne postoji cenzura glasila, ali su svejedno navedeni slučajevi koji se u javnom informiranju ne smiju dogoditi. Njega je 1983. slijedio *Zakon o izdavačkoj djelatnosti*, kojim je utvrđeno da izdavači trebaju izdavati i raspačavati društveno korisne knjige, odnosno one koje su poželjne za ideološku propagandu.

Tablica 1. Popis nekih zabranjenih knjiga i časopisa do 1990. godine:⁵⁰

Godina zabrane:	Naziv zabranjenog djela i autora:
1946.	<i>Jasenovac</i> Đorđa Miliše <i>Tužim</i> Janka Matka
Nepoznato	Sva djela Mile Budaka
1952.	<i>Sklavenarbeit in Russland</i> <i>Derdan</i> Josipa Stošića
1957.	<i>The New Class – An Analysis of the Communist System</i> Milovana Đilasa
1958	Časopisi: <i>Times</i> , <i>Paris Match</i> , <i>New York Times</i> i mnogi drugi.

⁴⁹ Isto, str. 125.

⁵⁰ Izrađeno prema: Ivana Hebrang Grgić, „Zakoni o tisku u Hrvatskoj od 1945. do danas“, *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 43, 3 (2000.).

1967.	Časopis <i>Glasnik sv. Antuna Padovanskog</i> urednika Ivana Čuka
1968.	<i>Stepinac govori</i> Eugena Beluhana Kostelića
1981.	<i>Enciklopedija hrvatske povijesti i kulture</i>
1990.	<i>Jazovka</i>

4. DEMOKRACIJA I ILUZIJA

Krajem 20. stoljeća i dolaskom novih struja u političkom i društvenom smislu, zapadni svijet okrenuo se liberalnijim promišljanjima i popuštanju strogih društvenih normi. Posebice su takve promjene vidljive u tranzicijskim društvima gdje su socijalističke vlasti desetljećima propagirale službenu ili prikrivenu cenzuru i svjesno kontrolirale pisanu i usmenu riječ.

Mnoge su države i društva nakon pada *željezne zavjese* prigrlili tako iščekivanu demokraciju, nadajući se većim osobnim slobodama i ukidanju cenzure u javnom okruženju. Službeno su represije i ostaci totalitarnih režima brisani iz svih područja privatnog i javnog života. Međutim, na scenu su stupile nove-stare ukorijenjene metode kontrole mase.

Tehnološki razvoj svijeta i povezivanje u globalno selo doveli su do bržeg prijenosa informacija, a samim time dali nove semantičke okvire komunikacijskim kanalima. Jezik kao sredstvo komunikacije time postaje još snažnije sredstvo političkih i apolitičnih dominacija, manipulacija i uvjeravanja. Koncepti ideologija usmjeravaju se na jezik toliko dugo i u tolikom opsegu koliko jezik ima utjecaja na odnose moći.⁵¹ Jezik i njegova moć doživljavaju svako malo društveno-kulturne promjene i ovisno od političkog okvira, imaju manje ili veće značenje. Bilo kakva jezična interakcija podrazumijeva društvenu akciju što dovodi do određenih društvenih struktura, jezičnih kodova, jezičnih normi i slično. Uz to, te strukture nisu samo nužni uvjeti za jezičnu interakciju, odnosno akciju, već su i njen rezultat.⁵²

U tom smislu, manipulacija kao iskazivanje dominacije i usmjereno djelovanje s nekim ciljem, odvija se gotovo uvijek u korelaciji društveno-političkog konteksta i jezika kao

---

⁵¹ Fairclough, Norman, *Critical Discourse Analysis, The Critical Study of Language*. Longman, London i New York, 1995., str. 25.

⁵² Isto, str. 35.

komunikacijskog sredstva. U političkom je diskursu cilj manipulacije veći problem no što je jezična manipulacija, jer političari mogu sakriti negativnosti raznim jezičnim formulacijama koje zamagljuju srž onoga što je rečeno.⁵³

Politički, vojni, poslovni ili bilo koji drugi diskursi koje reproduciraju osobe u području javne sfere i tako utječu na mišljenje mase, danas su dostupni putem svih masovnih medija. Svatko može izreći svoje mišljenje u većini država današnjeg svijeta, međutim, primaoci poruka su ti koji na nesvjesnoj razini oblikuju razmišljanja na temelju javno dostupnih mišljenja osoba na funkcijama. Samim time, u pitanje se može dovesti stvarnost demokracije i osobne slobode.

Govor koji zamagľuje istinu, loše čini dobrim, pretvara se da komunicira, a to ne čini, neprivlačno čini privlačnijim i tolerantnim, naziva se „dupli govor“.⁵⁴ Ova vrsta jezične konstrukcije nalazi se u svim sferama života, no budući da je politika sveprisutni organ u masovnim medijima, dupli govor najprisutniji je upravo u političkim govorima i drugim javnim istupima. Ono što čini dupli govor, kao sredstvo jezične manipulacije, jest zavaravanje, pogrešno navođenje, pretjerivanje, zaobilaženje i iskrivljavanje istine.⁵⁵

Zato, kako je rekao Norman Fairclough, pravo je pitanje ne što netko čini jeziku, nego što taj netko čini s jezikom kao sredstvom za druge ciljeve. Zapravo, jezik još uvijek služi kao prirodno sredstvo ideoloških prezentacija. Jezični sustav funkcionira kao metafora za društvene procese, kao i njihov izraz. Osim toga, jezik je važno staviti u kontekst jer njegova moć ovisi i o tome jesu li pojedine ideologije implicitno formulirane ili određene interakcije simboliziraju društvene odnose.⁵⁶

4.1. „DUPLI GOVOR“

Prema Williamu Lutzu, četiri su vrste duplog govora. Kako bi se dupli govor prepoznao, slušatelj tj. primaoc poruke treba odgovoriti na sljedeća pitanja:

1. Tko govori što i komu govori?
2. U kakvim okolnostima i uvjetima?
3. S kojom namjerom?

---

⁵³ Martina Podboj: *Manipulacija u političkom diskursu – kritički pristup*. Hrvatistika, studentski jezikoslovni časopis, 2011., str. 125.-126.

⁵⁴ Lutz, William. *Doublespeak. From Reveue Enhancment to Terminal Living...* Harper Collins, New York 1989., str. 1.

⁵⁵ Isto, str. 2.

⁵⁶ Fairclough, N., *Critical Discourse*, str. 32.

4. S kakvim rezultatima?

S obzirom na vrstu jezičnih formulacija, najočitiju vrstu duplog govora predstavljaju eufemizmi. Također, u privatnim razgovorima sugovornici pribjegavaju ovakvom načinu izbjegavanja ili uljepšavanja onoga što se zaista želi reći. No, kada se eufemizmi koriste radi sugovornikove osjetljivosti, odnosno kako bi se izbjegla povreda nečijih osjećaja ili radi brige oko socijalnog ili kulturnog tabua, tada se ne radi o duplom govoru.⁵⁷

Eufemizam kao dupli govor služi onda kada govornik svjesno i namjerno navodi osobu na pogrešno značenje, bez obzira na socijalne, kulturne tabue ili slušateljeve osjećaje. Kao primjer takvog duplog govora autor Lutz navodi odluku američkog *State Departmenta* iz 1984. godine o prestanku uporabe riječi „ubijanje“. Umjesto nje upotrebljava se fraza „bespravno i voljno oduzimanje života“.⁵⁸ Upotreba duplog govora na ovom primjeru bila je prikriti američke zločine u zemljama koje SAD podržava u borbi za ljudska i građanska prava. Ovdje je jezik upotrijebljen kao sredstvo koje mijenja percepciju stvarnosti tako što se umanjuje neugodna situacija. Međutim, kod ove se vrste duplog govora ne radi o uljepšavanju negativnog, nego samo o umanjivanju njegove semantičke konotacije.

Kao druga vrsta duplog govora služi žargon, odnosno posebni jezik pojedine discipline, profesije ili grupe. Važna prednost uporabe žargona nalazi se u činjenici da žargon u određenoj društvenoj skupini može predstavljati prečicu u komunikaciji (primjerice razgovor između dva liječnika).⁵⁹

Žargon kao eufemizam, također može biti dio duplog govora. Naime, karakteristike takvog žargona su da jednostavne stvari čini složenijima, ono što je obično postaje dubljeg značenja. Dakle, rečeno se upotrebljava kako bi impresioniralo slušatelje. Odnosno, kada pripadnik grupe koja upotrebljava stručni žargon upotrebljava taj žargon kako bi komunicirao s nekim izvan te grupe, a da pritom zna da ga slušatelj ne razumije, radi se o duplom govoru.⁶⁰

Treću podskupinu duplog govora čini nagomilavanje riječi u svrhu impresioniranja publike riječima. Ova se vrsta duplog govora može činiti teško uočljiva u trenutku slušanja, ali nakon analize, primjetno je kako pretjerivanje u dužini rečenice i ekspresije misli besmisleno.⁶¹

Četvrti oblik duplog govora čini pretjerani jezik, koji obično čini izvrsnim, svakodnevnim stvarima postaju impresivne. Pridaje se važnost osobama, situacijama i stvarima kojima se inače ne bi pridavala važnost. Ovu vrstu duplog govora karakterizira šaljivo izražavanje. Primjerice

---

⁵⁷ Isto, 2.

⁵⁸ Isto, 3.

⁵⁹ Isto, 3.

⁶⁰ Isto, 4.

⁶¹ Isto, 5.

nazivanje održavatelja dizala „trupama vertikalnog prijevoza“ ili nazivanje crno-bijelog televizora onim s „mogućnošću bezbojnosti“.⁶²

Dupli govor nije novotvorina današnjeg svijeta niti je usko vezan uz politiku ili ekonomiju. Njegova upotreba u svrhu ostvarenja nekog drugog cilja nalazi se u svakodnevicu. Jezik kao komunikacijski medij ili kao sredstvo pri tome postaje dijelom nesvjesne manipulacije mase. Odnosno, oni koji ga upotrebljavaju svjesni su moći jezičnih konstrukcija, no oni koji ga primaju oblikuju kolektivna mišljenja na podsvjesnoj razini. Iako je politički diskurs onaj koji je prevladavajući otkako je ljudskog vijeka, politički jezik, kao i dupli govor, u politici nisu jedini faktori zasljepljivanja i navođenja masa.

William Lutz naveo je primjer industrije hrane kao spektar duplog govora. Bilo koja industrija danas znači i novac, a upotreba duplog govora i općenito jezika u svrhu stvaranja novčanih zaliha neizbježna je u marketingu bilo koje industrije. Primjerice, potrošači će platiti i do nekoliko posto više namirnicu na kojoj je deklaracija o domaćem uzgoju. Odnosno, ključ uspjeha je na deklaraciju postaviti „čarobne riječi“ i proizvod će se rasprodati.⁶³

Izvrstan primjer negativnog duplog govora također se tiče teksta na deklaracijama hrane. Naime, puno će proizvoda sadržavati natpis da u njima ne postoji određeni sastojak, samo radi privlačenja potrošačke pažnje, a proizvod taj sastojak ne bi ni inače sadržavao.⁶⁴

Prehrambena industrija samo je jedan od mnoštva primjera jezičnih manipulacija u današnjem svijetu. Iako svaka gospodarska grana ima svoje kanone i postavke, ipak ne postoji univerzalno načelo po kojem se danas informacije trebaju servirati onima kojima su namijenjene. To čini svijet zamkom za potrošače u ovom slučaju, odnosno masu koja je pod izgovorom demokracije i slobode svaki dan navođena na stavove i navike koji su joj nametnuti na svjestan, a još češće nesvjestan način.

Dupli govor postao je pravilo, a ne iznimka u današnjici, te kao takav snažno i moćno jezično sredstvo usmjeravanja kolektivnih identiteta, stavova i načina življenja.

4.2. „NUŽNE ILUZIJE“

Škotski filozof David Hume ističe kako je problem svake političke konstrukcije lakoća kojom se većina, nad kojom se vlada, uvijek prepušta manjini koja ima moć.⁶⁵ Nastavno na to,

---

⁶² Isto, 6.

⁶³ Isto, 25.

⁶⁴ Isto, 29.

postavlja se i pitanje kako je moguće da određena manjina manipulira mišlju većine koja ima moć. Zaključak je Davida Humea da svaka vlast počiva na kontroli misli odnosno sužavanju sposobnosti kritičkog razmišljanja pojedinaca.

Noam Chomsky Humeovu tezu argumentira i pobija tvrdnjom kako ne temelji svaka država, bilo totalitarna ili demokratska, svoju kontrolu na represiji i izravnom obliku kontrole, već kako bi do kontrole došla manjina - ona mora pristati na kontrolu. U tom slučaju, dolazi do ranije spomenutog konsenzusa između pošiljaoca i primaoca određene poruke. U totalitarnim državama kontrola misli očita je i javna, a i samovoljno prihvaćena u masi kojom se vlada. U demokratskim državama i društvima kontrola je nametnuta, ali bez direktnog represivnog aparata pa je i fenomen „zbunjenog stada pasivnih promatrača“ utoliko veći.⁶⁶

„Nužne iluzije“, kao naslov ovog poglavlja, djelo je Noama Chomskog koje predstavlja kritiku kapitalističke demokracije, a ponajviše medija i propagande koja se pronosi medijima. Tako u današnjem svijetu masovni mediji i vladajući upotrebljavaju moć diskursa u svrhu manipulacije, čime dolazi do stvaranja „nužnih iluzija“ demokratskih sloboda mišljenja i društvenih odabira.

„Proizvodnja pristanka“ kontrole misli i stvaranje „nužnih iluzija“ prisutne su u većini demokratskih društava današnjice. Takve tehnike provode se kroz masovne i elitne medije. Za razliku od bilo kojeg masovnog medija, elitni mediji su oni koji bi trebali ulijevati „pravilne stavove“.⁶⁷ Informacije i vijesti koje kolaju medijima temelje se na diskursu koji u današnjem smislu dobiva sasvim novu dimenziju. Primarna semiotička forma jezika udružuje jezik s drugim semiotičkim formama. Primjer su takvih formi mediji poput televizije, radija, Interneta i sl. Televizija primjerice kombinira jezik, sliku, glazbu, zvukove.⁶⁸

Ovakav kontekst dokazuje kako u doba moderne demokracije nije samo državna vlast ta koja ima moć i vrši kontrolu: važnu kontrolu nad moći i mišlju u kapitalističkoj demokraciji ima privatna moć, u ovom smislu - moć pojedinaca putem medija.

Chomsky identificira pet filtera kroz koje informacija mora proći da bi postala vijest i tako postala dijeljena:

- filter korporativnog vlasništva nad medijima,
- filter reklamiranja i medijskog oglašavanja,
- filter “stručnih” izvora koji pružaju samo “prave informacije”,

---

⁶⁵ Grubačić, A., *Noam Chomsky i kritika kapitalističke demokracije* u: Mediji, propaganda i sistem, Noam Chomsky, Društvo za promicanje književnosti na novim medijima, Zagreb, 2003., str. 1.

⁶⁶ Isto.

⁶⁷ Chomsky, N. *Mediji, propaganda i sistem*, str. 45.

⁶⁸ Fairclough, N. *Critical Discourse*, str. 4.

- filter privilegiranih demanata,
- filter autocenzure ili pragmatičnoga usvajanja službenoga diskursa.⁶⁹

Mediji tako imaju važnu ulogu u sustavu indoktrinacije danas. Budući da i dalje svijetom vladaju manjine koje imaju moć, svaki medij na određeni način pripada određenoj struji. Nerijetko je slika stvarnosti koju mediji prikazuju u suprotnosti sa stvarnim problemima i teškoćama. *Mainstream* mediji često izostavljaju probleme malih ljudi. Kako bi se saznala „istina“ potrebno je posegnuti i za alternativnim izvorima informacija kojih danas ne manjka. Kao jedan od alternativnih izvora informacija, Chomsky navodi računalne mreže, odnosno Internet, putem kojeg je moguće pronaći dovoljno alternativnih izvora informacija i kritički propitati sliku koju mediji donose.

Ipak, kada se govori o kontroli misli kroz medije, treba napomenuti i kako su informacije koje se serviraju kroz medije često partikularni interesi, kada su demokratska društva u pitanju. Uglavnom se tekst koji se pronosi medijima konstruira s vrha uredništva pojedinog medija, a ponekad je za kontrolu stada dovoljno postaviti ključne istomišljenike na važne funkcije. Stoga se danas i u Republici Hrvatskoj govori o postojanju nacionalne televizijske kuće ili nacionalnog radio programa, na temu kojih su u javnosti poznate česte polemike vezane upravo uz selekciju informacija.

Takvi mediji su, kako je spomenuto, elitni mediji, koji imaju svoj krug pratitelja, nerijetko pripadnika političkih klasa: „Stvarni masovni mediji žele odvratiti pozornost ljudi. Neka rade nešto drugo, ali neka nam (vodećim ljudima) ne smetaju.“⁷⁰

Uz to, mediji su i odraz „proizvodnje pristanka“ jer stvaratelji informacija kao prodavači novina, pišu i tiskaju ono što kupci žele čuti i vidjeti. Odnosno, medijski proizvod reflektira interese prodavača i kupca.⁷¹

Kao tri skupine ljudi koji stoje na čelu ciljanog predstavljanja informacija stoje:

- industrija odnosa s javnošću,
- intelektualci i veliki mislioci,
- akademski krugovi (posebice političke znanosti).

Prema riječima Noama Chomskog, sve navedene skupine smatraju da masovnu populaciju predstavljaju “neobrazovani i dosadni nestručnjaci”, koje je potrebno držati izvan javnosti. Njihova zadaća je da budu “promatrači”, ne “sudionici”.⁷²

---

⁶⁹ Grubačić, *Noam Chomsky*, str. 2.

⁷⁰ Chomsky, *Mediji, propaganda i sistem*, str. 7.

⁷¹ Isto, str. 9.

Ovakvo mišljenje, dijelom pripadnika navedenih skupina, dovodi do priznanja toga da je masa itekako pristala na kontrolu. Ljudi vjeruju u ono u što žele vjerovati u danom trenutku i okolnostima. Uloga medija je da, upravo to što im i naziv kaže, budu mediji između jezika i njegove informacije s jedne strane te kontrolirane mase s druge strane. Tko ili što danas vrši kontrolu misli, indoktrinaciju ideologija i ostale oblike manipulacije, nije jednoznačan niti završen proces. U demokratskim je društvima današnjice nastala masovna produkcija onih koji žele imati moć i onih koji smatraju da je posjeduju. Može se zaključiti da danas prevladava koncepcija prividne demokracije u kojoj informacije ipak nisu svima dostupne i besplatne, a još manje istinite. Medijska kontrola samo je jedan način propagiranja kontrole informacija, a propaganda u demokraciji postaje ono što je batina u totalitarnim državama.⁷³

---

⁷² Isto, str. 9.

⁷³ Isto, str. 92.

5. ZAKLJUČAK

U ovome sam radu usporedila oblike kontrole autoriteta i njihovo ostvarenje na um i slobodu pojedinaca kroz tri spomenuta sistema, prvenstveno u odrazu postmodernih teoretičara za koje smatram da su donijeli značajne osvrtne na području društveno-političkog spektra. Lyotardova kritika legitimnosti znanosti, politike i ljudskog prihvaćanja tih koncepata kao ultimativnih, poslužila mi je kao temelj u preispitivanju povijesnih zbivanja. Upravo je čovjekova težnja i vjera u jednodimenzionalnu istinu poslužila kao plodno tlo za sijanje međuljudske mržnje i manipulaciju vođenu krivim ideologijama povlaštenih. Pojam diskursa i razumijevanje moći tog koncepta vodi i razumijevanju djelovanja pozadinskih mehanizama kontrole. Tako se kroz radove Lyotarda i Foucaulta teoretizira višedimenzionalna perspektiva istine i moći jezika, dok se kroz poglavlja Fairclougha, Chomskog i Lutza sagledavaju praksa i ostvaraj u demokraciji. Na primjeru hrvatske povijesti i hrvatskog jezika prikazala sam posljedice jednoglasja i radikalnosti lijevog i desnog političkog spektra.

6. LITERATURA

1. Fairclough, Norman. *Critical Discourse Analysis. The Critical Study of Language*. Longman, London i New York, 1995.
2. Grubačić, A. Noam Chomsky i kritika kapitalističke demokracije, Društvo za promicanje književnosti na novim medijima, Zagreb, 2003.
9. Podboj, Martina, *Manipulacija u političkom diskursu – kritički pristup*. Hrvatistika, studentski jezikoslovni časopis, 2011.
3. Hebrang Grgić, Ivana, Zakoni o tisku u Hrvatskoj od 1945. do danas, Vjesnik bibliotekara Hrvatske, 2000.
4. Kordić, Snježana, Jezik i nacionalizam, Durieux, Zagreb, 2010.
5. Lučić, Ivica, Bijela knjiga Stipe Šuvara, Večernji posebni proizvodi d.o.o., Zagreb, 2010.
6. Lutz, William. *Doublespeak. From Reveue Enhancement to Terminal Living...* HarperCollins, New York 1989.
7. Lyotard, Jean-Francois, Postmoderno stanje: izvještaj o znanju, Ibis-grafika d.o.o., Zagreb, 2005.
8. Povijest hrvatskog jezika, 5. knjiga: 20. stoljeće – Prvi dio, Croatica, Zagreb, 2018.
10. Samardžija, Marko, Hrvatski jezik, pravopis i jezična politika u NDH, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2008.

IZVORI:

1. „Diskurs”, <http://struna.ihjj.hr/naziv/diskurs/25343/>
2. Kalanj, Rade, Sociologija i ideologija, <https://hrcak.srce.hr/file/82446>, Filozofski fakultet Zagreb, (2009.)
3. Kordić, Snježana, *Politizirana sjećanja: borba za teritorij kolektivnog pamćenja*. Transkript dostupan na: <https://pescanik.net/jezicna-proslost-u-sluzbi-politike/> (2016.)
4. “Retorika”, <https://www.enciklopedija.hr/>
5. Therborn, Goran, Frankfurtska škola, 1970. <https://hrcak.srce.hr/72904> (2011.)

ČLANCI:

1. Članak 4. *Zakonske odredbe o izricanju osuda, o nazivima sudova i o upotrebi čistoga hrvatskog jezika kod sudova.*